

Теорія неокласицизму / парнасицизму, застосована як інструмент аналізу діаспорними послідовниками неокласицизму, дає не ті результати, які ними очікуються, формує не ті ряди, які збігаються з обов'язковим вшануванням класики та власними читацькими смаками. Тому коли непомітно для себе, а коли й свідомо тримається курс не так аналізу, як маркування складників: усе, що можна хоч якось розмістити під гаслом «класицизм», «неокласицизм», «парнасицизм» – це вищі мистецькі досягнення, а що ні, то це «рецидиви», рух вбік, «недоростання».

Джерела та література

1. Державин В. М. У задзеркаллі художнього слова. Вибрані літературознавчі праці / В. М. Державин. Івано-Франківськ : Плай, 2015. – 756 с.
2. Зеров М. Леся Українка / М. Зеров // Українське письменство ХІХ століття. Від Куліша до Винниченка (нариси з новітнього українського письменства). – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2007. – С. 357–398.
3. Качуровський І. Промислі сил'вети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки / І. Качуровський. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – 766 с.
4. Тарнавський Ю. Квіти хворому. Статті, критика, розмови / Ю. Тарнавський. – Львів : ЛА Піраміда, 2012. – 384 с.

Моклиця Марія. Парадоксы неоклассической интерпретации творчества Леси Украинки. В статье речь идет о теории неоклассицизма, разработанной учеными украинской диаспоры, в первую очередь Владимиром Державиным, а также о ее применении к творчеству Леси Украинки. Указывается на идеологические основания концепции, ее непоследовательность и дискуссионность. В свете этой концепции творчество Леси Украинки меняет ценностные показатели (высшие достижения усматриваются в поэзии, а не драматургии), систему художественных приемов и приводит к ложному представлению о стиле, эволюции творчества и роли в истории украинской литературы.

Ключевые слова: Леся Українка, Владимир Державин, неокласицизм, неокласицизм.

Moklitsa Maria. Classic Paradoxes Neoclassicistic Interpretations of Lesya Ukrainka. The article deals with the theory of neoclassicism, developed by diaspora scholars, first of all by Volodymyr Derzhavin, and its application to the work of Lesya Ukrainka. Indicates the ideological basis of the concept, its inconsistency, contradiction. In the light of this concept, the work of Lesya Ukrainka changes the value indicators (the highest achievements are seen in poetry, not drama), the system of artistic means and leads to a false idea of the style, the evolution of creativity and the role in the history of Ukrainian literature.

Key words: Lesya Ukrainka, Volodymyr Derzhavin, Neoclassicists, Neoclassicism.

Стаття надійшла до редколегії
20. 11. 2017 р.

УДК 82:1+82.0(477)(092)

Марія Моклиця

Питання методології в літературознавчих працях Романа Гром'яка

Роман Гром'як – відомий теоретик літератури, один з авторів «Літературознавчого словника-довідника» (Київ, 1998), його найбільш концептуальних статей, пов'язаних з естетикою і методологією, зокрема, це перша в Україні репрезентація західних методологій у статтях «Літературознавча методологія», «Рецептивна естетика», «Принципи аналізу літературного твору», «Структуралізм в літературознавстві», «Формалізм», «Формальний метод в літературознавстві», «Цілісність художнього твору» та ін. Питання методологічного характеру постійно в полі зору науковця. Бінарна опозиція твору й тексту – головний об'єкт його студій.

Ключові слова: Роман Гром'як, методологія, літературознавство, критика, рецептивна естетика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливий об'єкт наукових зацікавлень професора Романа Гром'яка – це методологічна база літературознавчого дослідження. Зрозуміло, що всерйоз цікавитися питаннями методологій за радянських часів у жодного теоретика не було можливості, адже тривалий час легітимною була одна-єдина – марксистсько-ленінська методологія. Але Роман Теодорович по віку належить до покоління шістдесятників, він починав свою діяльність у 1960-ті роки, у середині цього десятиліття з'явилися його перші публікації.

© Моклиця М., 2017

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дуже симптоматичною здається сьогодні тема однієї з перших наукових робіт майбутнього теоретика – тези доповіді, виголошеної на науковій конференції викладачів Львівського університету: «Проблема естетичного сприймання Романа Інгардена». На самому початку свого шляху дослідник осмислив засади рецептивної естетики. Кандидатська дисертація (1969) висвітлювала питання психологічних і гносеологічних основ сприймання художньої літератури, докторська дисертація, захищена 1980 року, була присвячена методологічним основам літературно-художньої критики. Тема сприймання літератури ніби достатньо безпечна і навіть «марксистсько-ленінська», але вона ховала важливий момент, завдяки якому можна було здійснити непомітний поворот до неідеологічних основ вивчення літератури, адже матеріал літературної критики дозволяв максимально повно вводити в арсенал дослідника засади рецептивної естетики. Після кількох десятиліть праці в ідеологічно безпечній темі «сприймання», у часи незалежності Роман Гром'як отримав можливість говорити саме про рецептивну естетику, сприяти її введенню в український науковий дискурс. Тут окреслилася настанова, яку можна простежити протягом всіх 2000-х рр., коли Роман Теодорович, як ніколи активно, уводить у молоде українське літературознавство (молоде і в прямому, і в метафоричному сенсі) найактуальніші західні методології. Отож, у передмові до бібліографічного покажчика своїх праць (2007 року) він міг з чистим сумлінням написати: «Мені сьогодні приємно усвідомлювати і визнавати, що проблеми естетичного сприймання, як тепер кажуть, літературної рецепції, стали наскрізними аж до мого 70-ліття. Вони оприявнювалися в моєму житті і викладацько-науковій діяльності в різних форматах: газетних рецензій, науково-публіцистичних статей, індивідуальних і колективних монографій, офіційних виступів як опонента кандидатських і докторських дисертацій, а згодом і висновків наукового керівника молодших за мене дослідників» [8, с. 5].

Ще одна віхова в методологічному становленні науковця публікація – тези доповіді «Світоглядно-методологічні основи аналізу художнього тексту», проголошеної 1977 року в Донецьку на конференції, присвяченій цілісності художнього твору і проблемам його аналізу. Можна з певністю сказати, що саме художній твір, або, як пізніше сформулює Р. Гром'як, бінарна опозиція твору і тексту, – головний об'єкт його студій. Він напружено розмірковує над феноменологією твору, шукає шляхи і способи його аналізу чи літературно-критичної оцінки. І все частіше, так чи інакше, вводить у понятійний апарат ті терміни, які можна буде представити з науковою повнотою і об'єктивністю лише в 1990-і роки.

Але і в 1980-ті Роман Гром'як зміг зробити чимало як теоретик літератури, як автор багатьох статей, зокрема про конфлікт і літературні жанри в Українській Радянській енциклопедії. Активна робота в той самий час як літературного критика допомогла звести разом теорію і практику аналізу, виробити свої власні секрети визначення мистецької вартості твору. Дивлячись зараз на персонажів літературного процесу 1980-х років, яким Роман Гром'як присвятив рецензії чи статті, не можеш не зауважити, що писав він про вартісні твори, отже вмів їх добирати. Робота в енциклопедії не була зайвою і з огляду на майбутню дуже важливу працю науковця – його авторство в «Літературознавчому словнику-довіднику», який вийшов 1997 року. Це титанічна й подвижницька праця, внаслідок якої відбулося повне переформатування літературознавчого світогляду. Це цілком сучасний, прозахідний і водночас питома український словник, який ще довго не втратить своєї актуальності. Хоча на 1990-ті роки припадає найбільш активна громадська діяльність і робота на високих посадах, Роман Гром'як – автор найбільш концептуальних статей, пов'язаних з естетикою і методологією (загалом 282 статті), зокрема, вперше – репрезентація західних методологій у статтях «Літературознавча методологія», «Рецептивна естетика», «Принципи аналізу літературного твору», «Структуралізм в літературознавстві», «Формалізм», «Формальний метод в літературознавстві», «Цілісність художнього твору» та ін. Надалі питання методологічного характеру вже не виходять з поля зору науковця.

Розмірковуючи над проблемою твір / текст, Роман Гром'як чітко формулює засади, з яких повинен виходити будь-який дослідник: «Зосередження на текстовій іпостасі літературно-художнього твору, на його знаковій феноменології – перший дослідницький крок, який умовно виділяє з естетичної віртуальної цілості абстрактний конструкт – текст як такий. І цей конструкт – універсальний концепт, що обіймає ідеальний знаковий континуум від одного письмового рядка (приказки, прислів'я) до скінченності багатотомової епопеї. Текст для філолога залишається

об'єктом рефлексії, який будь-коли може поставати предметом конкретного самодостатнього дослідження, якщо береться в опозиції до гранично розширеного культурологічного його тлумачення» [5, с. 287]. «Текст для текстолога – це предмет, річ, фактура; текст для теоретика літератури – це система відношень, динамічна структура, інтертекст. Текст набуває просторово-часового окреслення в комунікативному процесі, в соціокультурній конситуації, контексті. З переміщенням фокусу свідомості дослідника в розгляді бінарної опозиції “текст – твір” феноменологічно проявляються, увиразнюються інші аспекти теорії літератури» [5, с. 288].

У 1990-ті роки багато хто відкривав раніше заборонені або маловідомі західні методології і намагався їх поширювати. Наприкінці тисячоліття почалося навіть своєрідне змагання між молодими науковцями – хто з них більш прозахідний. Надолуження втраченого за радянські часи відбулося досить стрімко. Але Роман Теодорович на цьому тлі вирізняється. По-перше, він створив ціле покоління науковців, які користуються західними підходами з такою легкістю, ніби вони для них природні. По-друге, Роман Теодорович започаткував одразу кілька напрямів опанування західними методологіями: вже згадувана рецептивна естетика, компаративістика з її численними сучасними розгалуженнями, наратологія. У кожній сфері він не почувався неофітом. Роман Гром'як належить до тих науковців, які змогли не лише висковзнути з-під ідеологічного преса і вціліти, а й надбати істинні знання, які не деактуалізуються. Отож, він і на основі свого власного досвіду міг ствердити: «Проблема з проблем, яка залишається завжди актуальною, хоча б з огляду на зміну поколінь у критиці, – це застосування загальної методології до аналізу мистецтва, це розвиток і поглиблення особливої, власне літературознавчої методології, це вміння переломлювати методологічні засади в конкретну методику літературно-критичного поцінування нових естетичних явищ, які не вкладаються в усталену, звичну шкалу цінностей. Зрештою, це вміння писати виразно і темпераментно, не притлумлюючи власного художнього смаку, своїх уподобань і почуттів» [3, с. 20]. І ще одне: Роман Гром'як – у першу чергу український патріот, а вже в другу – прозахідний літературознавець. Він не має й сліду того, що часто спостерігається у псевдо-патріотів – комплексу меншовартості. Він відкриває українському читачеві західні імена і водночас каже – у нашій традиції є щось подібне, лише воно інакше називається.

«Філолог, який працює в системі певних національних традицій, не може механічно скористатися доволі різномірним інструментарієм сучасної наратології, коли йому доводиться інтерпретувати тексти рідної і зарубіжної літератур. Проблема полягає не в почерговому застосуванні різних методик до різних національних літератур, а попередньому “узгодженні” релевантних наратологічних термінів і понять до розповідних творів, що виникли на різних рівнях наративних інстанцій і стратегій», – пише Роман Гром'як у статті «Про осмислення «викладових форм і про наратологію» (2006 р.) [5, с. 297]. А далі докладно зупиняється на літературознавчому доробку Івана Франка, в якому широко висвітлюються питання оповідної майстерності письменника, тобто все те, що згодом увійде в науку наратологію, постструктуралістську науку, одну з найбільш формалізованих і термінізованих. Узгоджуючи західну й національну термінологію, сучасний науковець швидше входить у загальноєвропейське русло, водночас отримує численні уроки під гаслом «чужого навчайтесь, свого не цурайтесь». З іншого боку, на відміну від багатьох науковців покоління Р. Гром'яка, він не вважає, що треба обмежитись українськими відповідниками західних термінів. На конференції, присвяченій терміносистемам слов'янських країн (Луцьк, 2006) він зауважив: «У цьому зв'язку хочу наголосити, що українськомовний термін “сприймання / сприйняття” (по суті, загальнонауковий) не може своїм змістом і функціональним полем замінити поширеного зараз терміна “літературна рецепція” і (ширше) “літературознавча рецепція”» [5, с. 291]. Науковець мусить бути свідомий функції кожного терміна, аби він спрацював як методологічний інструмент.

Особливо цінні поради Романа Гром'яка стосуються узгодження західної наратології та слов'янської теорії оповідності. Окреслюючи наратологію як науку, науковець вказує на її численні і давні дискурси: «Інакше уявляються оповідно-розповідні процеси в міфології, фольклорі, у давній і новітній літературах. Ще більше проблему диференціювали, поглибили її осмислення дослідження феноменологів, здійснені на помежів'ї онтології, епістемології, мовознавства; тонкі рефлексії екзистенціалістів про сутність буття та його просторово-часові виміри; критика психологізму та обмеження його засад структуралістами, розробка комунікативної моделі функціонування текстів з позицій семіотики й рецептивної естетики – все це унеможливило

будь-які недиференційовані, найзагальніші розмови про “художнє мовлення”, про “теорію художньої розповіді” без відповідної їхньої експлікації. Принаймні такі розмови й міркування стають несучасними та некоректними» [5, с. 305].

Вільно орієнтуючись в обох традиціях, західній і східній, Роман Гром'як здатний відповідно висловлюватися. Крім того, він поєднує ускладнений, академічний науковий стиль з есеїстичним, може бути дуже дохідливим, влучним і дотепним, навіть коли йдеться про дуже поважні питання. Ось зразок численних порад науковцю-початківцю: з чого почати наратологічне дослідження тексту?

«У кінцевому підсумку читачу адресується художньо-мистецький світ автора для сприйняття письменницького тексту як комуніканта з естетичної інформації, а читач актуалізує і доформує свою читацьку компетентність. Для актуалізації такої когнітивно-креативної позиції читача він подумки зосереджується над орієнтовними питаннями: хто в зображеному мистецькому світі говорить? Хто і до кого говорить? Хто і коли, у який момент розгортання фабули (історії) й оповіді говорить? Хто говорить якою мовою (яке його мовлення)? Який авторитет мовця стосовно інших персонажів? Хто дивиться і наскільки бачить? Наскільки розходяться в часі історія (подія), фабула (сюжет) її подачі й саме розповідання (нарація)?» [5, с. 306–307]. Ці питання неважко запам'ятати і поставити до будь-якого тексту. Але якщо спробувати на них відповісти, то вийде хоч і просте, але доцільне наратологічне дослідження.

Особливо плідний на методологічні публікації видався в Романа Теодоровича 2005 рік: опубліковані статті «Зміна і співіснування літературознавчих парадигм» (Біблія і культура. 2005, № 7), «Проблема включення українських традицій в сучасну наратологію» (Studia methodological, 2005. Вип. 16); «Сприймання-рецепція – узагальнення-типологія: Ще раз з приводу літературної спадкоємності» (Дрогобич, 2005), «Міжнаціональні горизонти і текстуальна свідомість українських письменників: постановка питань, початкова експлікація» (Тернопіль, 2005).

Виступаючи науковим редактором колективної монографії «Міжнаціональні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій» (Тернопіль, 2005), Роман Гром'як акцентує у вступній статті: «Епістемологічно-когнітивні інструменти, з допомогою яких кожен філолог здатен заглиблюватися у власну інтроспекцію і через неї в приховані смисли чужих текстів і дискурсів, також *виразнюють* роль пізнавально-методологічних студій» <...> «Із зміною точок зору, з урізноманітненням дослідницьких інструментів збагачуються знання літературознавців, не переростаючи в чисто абстрактні міркування чи в суціль есеїстичні ланцюги образних асоціацій. Закономірна рецептивно-чуттєва основа літературознавчої онтології, що не відривається від буттєвої природи Текстів, пов'язаних з цариною Слова / мови, повсякчас корелює з невичерпними гранями людської екзистенції» [4, с. 8]. Тут не випадково вжито подвійний термін «Слова / мови», коли Слово пишеться з великої літери: мовленнєвий аспект літератури для літературознавця мусить бути найважливішим, саме в мові він повинен шукати відповіді на всі фахові і морально-людські питання. Це теж наскрізна позиція Романа Гром'яка.

Найбільше праць з питань методології уміщено в книзі вибраного із дуже плідного наукового десятиліття: «Орієнтації. Розмисли. Дискурси. 1997-2007» (Тернопіль, 2007).

Здійснюючи огляд західних підручників з теорії літератури «Теорія літератури» Рене Веллека, Остіна Воррена (1942), «Загальне літературознавство» Макса Верлі (Берн, 1951), Ю. Крижановського «Наука про літературу» (1942), «Теорія літератури» Дж. Куллера (Лондон, 1997), праці польських теоретиків М. Гловінського, Я. Славінського, А. Окопень-Славінської, З. Мітосек, дослідник робить важливі підсумкові спостереження: «...сучасна рефлексія з приводу художньої літератури практикує методологічний плюралізм і гостро ставить питання: чи можливий в принципі методологічний монізм? Чи розмаїття методів, підходів до вивчення літератури є доконечною умовою, яку донедавна так ганьбили? І чи справді не можна домогтися цілісної компактною теорії літератури, яка б знаходила дотичні в розмаїтті окремих концепцій?» [5, с. 33-34]. І пропонує свій варіант відповіді: «Ідеальним варіантом теоретико-літературної рефлексії є методологічна неупередженість і не догматичність мислення» [5, с. 38].

Висновки. Це дуже характерна позиція теоретика і водночас критика, викладача, громадського діяча і загалом людини багатьох іпостасей – Романа Теодоровича Гром'яка: скрізь шукати консенсус, рівновагу, узгодження крайнощів, конфліктних полюсів. Йому вдалося узгодити різновекторні сфери діяльності, кожен мінус обернути на плюс. При тому, що Роман Гром'як багато

що реорганізував у справі переходу від радянського до українського літературознавства, він був у цій сфері реформатором еволюційним, не тим, хто руйнує старе, аби звільнити місце для нового, а тим, хто дбайливо відбирає із старого усе те, що можна покласти у фундамент нового.

Джерела та література

1. Гром'як Р. Зміна і співіснування літературознавчих парадигм / Роман Гром'як // Біблія і культура. – Чернівці : Рута, 2005. – № 7. – С. 22–28.
2. Гром'як Р. Іван Франко про світоглядно-методологічні основи аналізу мистецтва / Роман Гром'як // Укр. літературознавство : респ. міжвід. наук. зб. / відп. ред. І. Дорошенко. – Вип. 30. Іван Франко : Статті та матеріали. – Львів : Вища школа, 1978. – С. 65–72.
3. Гром'як Р. Культура. Політика. Інтелігенція : Публіцистика літературознавця / Роман Гром'як. – Тернопіль : Джура, 2009. – 400 с.
4. Гром'як Р. Міжнародні горизонти і текстуальна свідомість українських письменників: постановка питань, початкова експлікація / Роман Гром'як // Міжнародні горизонти і компаративістичний дискурс сучасних літературознавчих студій : монографія ; [за ред. Р.Гром'яка]. – Тернопіль : РВВ ТНПУ, 2005. – С. 5–18.
5. Гром'як Р. Орієнтації. Роздуми. Дискурси / Роман Гром'як. – Тернопіль : Джура, 2007. – 368 с.
6. Гром'як Р. Проблема включення українських традицій в сучасну наратологію / Роман Гром'як // *Studia methodologica*. – Тернопіль, 2005. – Вип. 16. – С. 10–19.
7. Гром'як Р. Проблема естетичного сприймання Романа Інгардена / Роман Гром'як // XXXIX наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи за 1964 рік. – Львів, 1965. – С. 19–20.
8. Гром'як Роман. Бібліографічний покажчик. – Тернопіль : ТНПУ, 2007. – 96 с.
9. Гром'як Р. Світоглядно-методологічні основи аналізу художнього тексту / Роман Гром'як // Целостность художественного произведения и проблемы его анализа в школьном и вузовском изучении литературы : тезисы докладов респ. науч. конф., 12–14 октября 1977. – Донецк, 1977. – С. 17–18.
10. Гром'як Р. Сприймання-рецепція – узагальнення-типологія: Ще раз з приводу літературної спадкоємності / Роман Гром'як // Джерела інтерпретації : Ювілейний збірник на пошану професора Юрія Борева. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 145–148.

Моклиця Марія. Вопросы методологии в литературоведческих работах Романа Громьяка. Роман Громьяк – известный теоретик литературы, один из авторов «Литературоведческого словаря-справочника» (Киев, 1998), его наиболее концептуальных статей по эстетике и методологии, в частности, это первая в Украине репрезентация западных методологий в статьях «Литературоведческая методология», «Рецептивная эстетика», «Принципы анализа литературного произведения», «Структурализм в литературоведении», «Формализм», «Формальный метод в литературоведении», «Целостность художественного произведения» и др. Вопросы методологического характера постоянно в поле зрения ученого. Бинарная оппозиция произведения и текста – главный объект его студий.

Ключевые слова: Роман Громьяк, методология, литературоведение, критика, рецептивная эстетика.

Moklytsya Maria. Questions of Methodology in Literature Works of the Roman Gromiak. Roman Gromiak is a well-known theoretician of literature, one of the authors of the "Literary Reference Dictionary" (Kyiv, 1998), his most conceptual articles related to aesthetics and methodology, in particular, is the first representation of Western methodologies in articles "Literary Studies Methodology", "Receptive aesthetics", "Principles of analysis of a literary work", "Structuralism in literary criticism", "Formalism", "Formal method in literary criticism", "Integrity of artistic work", etc. The question of a methodological nature is constantly in the field of the scientist. The binary opposition to the work and the text is the main object of his studios.

Key words: Roman Gromiak, methodology, literary criticism, receptive aesthetics.

Стаття надійшла до редколегії
20. 11. 2017 р.